

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

Кафедра міжнародних відносин і суспільних наук

“ЗАТВЕРДЖУЮ”
Декан гуманітарно-педагогічного факультету
І.М. Савицька
“ 4 ” червня 2022 р.

«СХВАЛЕНО»
на засіданні кафедри
міжнародних відносин і суспільних наук
протокол № 9 від 3 травня 2022 р.
в.о. завідувача кафедри
В.В. Стрілець

«РОЗГЛЯНУТО»
Гарант ОП
«Міжнародні відносини,
суспільні комунікації та регіональні студії»
С.О.Білан

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Етнокультурні особливості дипломатичного і ділового спілкування

спеціальність 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»
спеціалізація _____
Факультет гуманітарно-педагогічний
Розробники: доцент, кандидат історичних наук Секунова Ю.В.
(посада, науковий ступінь, вчене звання)

Київ – 2022 р.

Опис навчальної дисципліни

Етнокультурні особливості дипломатичного і ділового спілкування
(назва)

Галузь знань, напрям підготовки, спеціальність, освітньо-кваліфікаційний рівень		
Галузь знань	29 – міжнародні відносини	
Спеціальність	291 – «Міжнародні відносини, суспільні комунікації, регіональні студії»	
Освітньо-кваліфікаційний рівень	бакалавр	
Характеристика навчальної дисципліни		
Вид	Вибіркова	
Загальна кількість годин	120	
Кількість кредитів ECTS	4	
Кількість змістових модулів	2	
Курсовий проект (робота) (якщо є в робочому навчальному плані)	_____ (назва)	
Форма контролю	екзамен	
Показники навчальної дисципліни для денної та заочної форм навчання		
	денна форма навчання	заочна форма навчання
Рік підготовки	2022/23	
Семестр	7	
Лекційні заняття	15 год.	
Практичні, семінарські заняття	15 год.	
Лабораторні заняття		
Самостійна робота	90 год.	
Індивідуальні завдання		
Кількість тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних	2 год.	
самостійної роботи студента –	2 год.	

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета викладання дисципліни: метою курсу є ознайомлення з етнокультурними характеристиками дипломатичної діяльності, державного протоколу, етикету та ділового спілкування іноземних держав.

Завдання. Підготовка фахівців, здатних виконувати кваліфіковану аналітичну, організаційну, консультаційну роботу в державних і дипломатичних установах України, міжнародних організаціях, брати участь у переговорному процесі, враховуючи етнокультурні особливості спілкування іноземних партнерів.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен **знати:**

національні особливості ділового спілкування, етикету й протокольної практики провідних держав різних регіонів світу;
етнонаціональні особливості менталітету та релігійно-філософських уявлень різних народів в контексті їхнього впливу на дипломатичні та ділові контакти;
специфіку невербальних засобів спілкування у різних народів;
порядок звернень і титулів у деяких державах світу;
особливості дипломатичних служб і кадрової політики в зовнішньополітичних відомствах іноземних держав;
специфіку пропагандистсько-культурної дипломатії різних держав.

вміти:

здійснювати порівняльний аналіз дипломатичних служб різних держав;
виявляти чинники формування особливостей менталітету й поведінки різних народів;
готувати аналітичні довідки щодо етнокультурних особливостей народів світу;
встановлювати ефективну комунікацію з представниками різних регіонів.

Набуття компетентностей:

- інтегральні компетентності (ІК):

Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми в сфері міжнародних відносин, суспільних комунікації та регіональних студій, зовнішньополітичної діяльності держав, міжнародних взаємодій між державами, міжнародними організаціями та недержавними акторами, що характеризуються комплексністю та невизначеністю умов та передбачає застосування теорій суспільних наук та спеціальних наукових методів дослідження проблем міжнародних відносин.

- загальні компетентності (ЗК):

ЗК1. Здатність реалізовувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина України.

ЗК3. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями

ЗК4. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.

ЗК5. Здатність працювати в міжнародному контексті.

ЗК7. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

- Спеціальні (фахові) компетентності (СК):

СК4. Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі і практичні проблеми у сфері міжнародних відносин, зовнішньої політики держав, суспільних комунікацій, регіональних досліджень.

СК5. Здатність аналізувати вплив світової економіки, міжнародного права та внутрішньої політики на структуру й динаміку міжнародних відносин та зовнішньої політики держав.

СК6. Здатність застосовувати засади дипломатичної та консульської служби, дипломатичного протоколу та етикету, уміння вести дипломатичне та ділове листування (українською та іноземними мовами).

СК7. Здатність аналізувати міжнародні інтеграційні процеси у світі та на Європейському континенті, та місце в них України.

СК8. Усвідомлення національних інтересів України на міжнародній арені.

СК9. Здатність застосовувати знання характеристик розвитку країн та регіонів, особливостей та закономірностей глобальних процесів та місця в них окремих держав для розв'язання складних спеціалізованих задач і проблем.

**3. Програма навчальної дисципліни
ДИСЦИПЛІНА «ЕТНОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ
ДИПЛОМАТИЧНОГО І ДІЛОВОГО СПІЛКУВАННЯ»**

**ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1.
«РОЛЬ І ЧИННИКИ ЕТНОКУЛЬТУРНИХ ВІДМІННОСТЕЙ В
ДИПЛОМАТИЧНИХ І ДІЛОВИХ КОНТАКТАХ»**

Змістовий модуль 1. «Роль і чинники етнокультурних відмінностей в дипломатичних і ділових контактах».

Тема 1. Вплив етнокультури на міжособистісні контакти – важливу складову роботи дипломата

Цілі і задача, структура курсу «Етнокультурні особливості дипломатичного і ділового спілкування». Важливість розуміння особливостей соціокультурних традицій різних країн і народів для ефективної реалізації дипломатичних і ділових контактів. Особливості наукового дослідження етнокультурних особливостей різних народів. Роль та методи психологічної антропології, крос-культурної психології, етнічної психології в дослідженні етнокультурних і психологічних особливостей різних етносів. Фактори формування етнокультурних особливостей етносів: екологія, історія, релігія. Культурні синдроми (критерії) – певні набори цінностей, настановлень і атитюдів, вірувань, норм і моделей поведінки, якими одна група культур відрізняється від іншої. «Індивідуалізм – колективізм» як головний вимір культурної варіативності, особливостей комунікативного етикету.

Важливість для дипломатичної і ділової комунікації розуміння предмету зосередження організаційної культури партнера: домовленостей чи відносин. Відмінності у спілкуванні з представниками низько й високо контекстних культур. Співвідношення між поняттями «менталітет», «ментальність», «національний характер», «етнонаціональний стереотип».

Тема 2. Етнокультурні особливості дипломатичної роботи в європейських країнах

Джерела формування та загальні особливості норм етикету і ділового спілкування в країнах Європи. Складова ідіоетнічності в комунікативному етикеті народів Європи. Особливості невербального етикету та етикетної проксеміки європейських народів. Особливості етикетної атрибутики в різних європейських країнах. Практика організації служби державного протоколу в країнах Європи. Порядок звернень й титули в деяких державах регіону. Особливості визначення державного і протокольного старшинства в країнах регіону. Етикет державної символіки і державних нагород в європейських державах. Особливості церемоніальної практики в країнах регіону. Релігійні церемонії. Історичні корені дипломатії європейських держав. Порівняльний аналіз дипломатичних служб європейських держав: спільне й особливе. Особливості кадрової політики дипломатичних відомств і системи проходження дипломатичної служби в європейських державах. Роль діяльності у сфері культури в дипломатичній службі європейських країн.

Тема 3. Національні особливості ділового спілкування, етикету та дипломатії країн Латинської Америки і Африки

Джерела формування та загальні особливості норм етикету і ділового спілкування в країнах Латинської Америки. Специфіка протокольної практики латиноамериканських держав. Історичні корені дипломатії держав Латинської Америки. Порівняльний аналіз дипломатичних служб латиноамериканських держав. Роль діяльності у сфері культури в дипломатичній службі латиноамериканських країн. Національні особливості норм етикету й протоколу африканських держав. Особливості дипломатії і дипломатичної служби африканських держав.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. «ЕТНОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ДИПЛОМАТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВ АНГЛОМОВНОГО СВІТУ».

Тема 4. Проблема британської національної ідентичності та її відбиток на вивченні історії, зовнішньої політики та дипломатії Сполученого Королівства

Поняття Englishness та Britishness, їхнє значення та еволюція. Історична еволюція терміна британський (British) та його ідеологічний підтекст. Чинники формування сучасних наукових підходів до визначення британської національної ідентичності. Імперія як засіб згуртування народів, що входили до складу Британії. Психологічний вимір «британської культури». Концепція Малої Англії та її застосування для політизації «культури». Традиційні національні характеристики англійців і їх соціологічна необґрунтованість. Англоцентричний підхід до висвітлення британської історії. Націоналістичні підходи до оцінки власної історії за допомогою диференціації понять Englishness та Britishness. Різноманітне тлумачення ключових понять нація, раса, культура. Лейбористське та консервативне бачення британської культурної ідентичності.

Тема 5. Етнокультурні особливості дипломатичної діяльності держав англомовного світу

Етнокультурний чинник в формуванні особливостей становлення дипломатії та розвитку дипломатичної діяльності. Головні етапи етнічної історії Сполученого Королівства, формування етнокультурних рис британської нації. Британська дипломатія як історично обґрунтований еталон діяльності для світових держав. Форми та методи діяльності британської дипломатії. Вплив Великої Британії на розвиток дипломатії інших держав. Британський внесок в розвиток міжнародних норм дипломатичного протоколу, церемоніалу, етикету, дипломатії. Чинник інституту монархії в організації дипломатичної служби. Еволюція британської дипломатичної служби, організаційних форм британської дипломатії. Форін офіс Сполученого Королівства, його структура, функції та принципи роботи.

Доцільність та сутність поняття «брітішнесс», його трактовки в науковій літературі. Історична роль британської дипломатії в реалізації колоніальної політики Британської імперії.

Тема 6. «Британський світ» та його дипломатичний досвід. Дипломатія держав Співдружності націй як спадщина британської великодержавності

Формування етнокультурно поєднаного англомовного світу. Співдружність націй як результат еволюції Британської імперії. Вестмінстерський статут 1931 року. Роль англійської мови як з'єднувального чинника в розвитку етнокультури домініонів та підлеглих територій Імперії. Роль інституту монархії як об'єднувального чинника Співдружності. Дипломатія Співдружності як практичний приклад сучасного розвитку багатосторонньої дипломатії. Британський чинник у дипломатії держав Співдружності націй. Приклади британського впливу на формування національних дипломатій та дипломатичних служб, дотримання британської моделі дипломатії з набуттям незалежності. Дипломатія Індії. Дипломатія Австралії, Нової Зеландії. Дипломатія Канади.

Тема 7. Особливості дипломатичної служби та дипломатії Канади

Особливості утворення Канади як держави. Роль багатосторонньої дипломатії в утворенні Канади. Участь канадських провінцій в міжнародних контактах. Вплив Великої Британії на формування зовнішніх стосунків канадських провінцій з іноземними державами. Вирішення питання про кордон з Аляскою та його дискусійний характер. Роль канадської дипломатії у врегулюванні міжнародних конфліктів. Участь Канади у місіях, миротворчих та рятувальних операціях під егідою ООН. Базові принципи зовнішньополітичного світогляду у зовнішній політиці Канади. Діяльність та функції зовнішньополітичного відомства Канади.

Тема 8. Етнокультурний чинник американської моделі дипломатії

Історичне коріння американської дипломатичної служби. Американська модель дипломатії як похідна (дочірня) модель британського світового домінування.

Сучасна дипломатична служба США. Державний департамент США, особливості його еволюції та функціонування. Сучасна структура Державного департаменту. Підготовка дипломатичних кадрів США, рангування.

Особливості американського дипломатичного протоколу та етикету. Роль дипломатії в розвитку «особливих відносин».

4. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						Заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	с.р.		л	п	лаб	інд	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Змістовий модуль 1. «Роль і чинники етнокультурних відмінностей в дипломатичних і ділових»												
Тема 1. Вплив етнокультури на міжособистісні контакти – важливу складову роботи дипломата	16	2	2			12						
Тема 2. Етнокультурні особливості дипломатичної роботи в європейських країнах	16	2	2			12						
Тема 3. Національні особливості ділового спілкування, етикету та дипломатії країн Латинської Америки і Африки	22	3	3			16						

Разом за змістовим модулем 1	54	7	7			40						
Змістовий модуль 2. «Етнокультурні особливості дипломатичної діяльності держав англомовного світу»												
Тема 4. Проблема британської національної ідентичності та її відбиток на вивчення історії, зовнішньої політики та дипломатії Сполученого Королівства	14	2	2			10						
Тема 5. Етнокультурні особливості дипломатичної діяльності держав англомовного світу	16	2	2			12						
Тема 6. «Британський світ» та його дипломатичний досвід. Дипломатія держав Співдружності націй як спадщина британської великодержавності	10	1	1			8						
Тема 7. Особливості дипломатичної служби та дипломатії Канади	10	1	1			8						
Тема 8. Етнокультурний чинник американської моделі дипломатії	16	2	2			12						
Разом за змістовим модулем 2	66	8	8			50						
Усього годин	120	15	15			90						

5. Теми семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Особливості етнокультурних традицій різних країн і народів для ефективної реалізації дипломатичних і ділових контактів.	2
2	Дипломатична діяльність у сфері культури та вплив на дипломатичну службу європейських країн.	2
3	Історичні корені дипломатії держав Латинської Америки і Африки.	3

4	Сучасні наукові підходи до визначення британської національної ідентичності.	2
5	Вплив базових принципів зовнішньополітичного світогляду у зовнішній політиці Канади на міжнародну дипломатію .	2
6	Співдружність націй як результат еволюції Британської імперії та її становлення і розвиток дипломатичного і ділового спілкування.	1
7	Роль канадської дипломатії у врегулюванні міжнародних конфліктів.	1
8	Історичне коріння американської дипломатичної служби.	2

6. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Поняття та історія етнокультурних особливостей дипломатичного і ділового спілкування	12
2	Норми й традиції етнокультурних особливостей дипломатичного і ділового спілкування	12
3	Джерела формування та загальні особливості норм дипломатичного етикету і ділового спілкування в країнах Європи.	16
4	Особливі чинники формування етнокультурних особливостей дипломатичного і ділового спілкування Сполученого Королівства.	10
5	Роль багатосторонньої дипломатії і ділового спілкування на розвиток Канади.	12
6	Американська модель дипломатії як похідна модель британського світового домінування.	8
7	Етнокультурні особливості американського дипломатичного протоколу, ділового спілкування та етикету.	8
8	Особливості дипломатії, ділового спілкування і дипломатичної служби Латинської Америки та африканських держав.	12

7. Контрольні питання

1. Роль, цілі, завдання і структура курсу «Етнокультурні особливості дипломатичного і ділового спілкування».
2. Особливості соціокультурних традицій різних країн і народів для ефективної реалізації дипломатичних і ділових контактів.

3. Які є наукові дослідження етнокультурних особливостей різних народів?
4. Роль та методи психологічної антропології, крос-культурної психології, етнічної психології в дослідженні етнокультурних і психологічних особливостей різних етносів.
5. Дипломатичне і ділове спілкування – «політичний інструмент дипломатії».
6. Джерела формування та загальні особливості норм етикету і ділового спілкування в країнах Європи.
7. Складова ідіоетнічності в комунікативному етикеті народів Європи.
8. Особливості невербального етикету та етикетної проксеміки європейських народів.
9. Особливості етикетної атрибутики в різних європейських країнах.
10. Порядок звернень й титули в деяких європейських державах.
11. Джерела формування та загальні особливості норм етикету і ділового спілкування в країнах Латинської Америки.
12. Специфіка протокольної практики латиноамериканських держав.
13. Історичні корені дипломатії держав Латинської Америки.
14. Порівняльний аналіз дипломатичних служб латиноамериканських держав.
15. Концепція Малої Англії та її застосування для політизації «культури», як це впливає на дипломатичне і ділове спілкування в міжнародній сфері.
16. Традиційні національні характеристики англійців і їх соціологічна необґрунтованість.
17. Англоцентричний підхід до висвітлення британської історії, вплив на зовнішньополітичні відносини.
18. Роль багатосторонньої дипломатії в утворенні Канади.
19. Участь канадських провінцій в міжнародних контактах, особливості дипломатичного спілкування.
20. Вплив Великої Британії на формування зовнішніх стосунків канадських провінцій з іноземними державами.
21. Роль дипломатичного і ділового спілкування у вирішенні питання про кордон з Аляскою та його дискусійний характер.
22. Роль канадської дипломатії у врегулюванні міжнародних конфліктів.
23. Етнокультурний чинник в формуванні особливостей становлення дипломатії та розвитку дипломатичної діяльності.
24. Головні етапи етнічної історії Сполученого Королівства, формування етнокультурних рис британської нації.
25. Британська дипломатія як історично обґрунтований еталон діяльності для світових держав.
26. Форми та методи діяльності британської дипломатії.
27. Вплив Великої Британії на розвиток дипломатії інших держав.
28. Роль англійської мови як з'єднувального чинника в розвитку етнокультури домініонів та підлеглих територій Імперії.
29. Дипломатія Співдружності як практичний приклад сучасного розвитку багатосторонньої дипломатії.
30. Британський чинник у дипломатії держав Співдружності націй.

31. Приклади британського впливу на формування національних дипломатій та дипломатичних служб, дотримання британської моделі дипломатії з набуттям незалежності, роль і значення дипломатичного спілкування.
32. Роль багатосторонньої дипломатії в утворенні Канади.
33. Участь канадських провінцій в міжнародних контактах.
34. Вплив Великої Британії на формування зовнішніх стосунків канадських провінцій з іноземними державами.
35. Роль канадської дипломатії у врегулюванні міжнародних конфліктів.
36. Участь Канади у місіях, миротворчих та рятувальних операціях під егідою ООН.
37. Особливості американського дипломатичного протоколу та етикету.
38. Роль дипломатії в розвитку «особливих відносин».
39. Дипломатія Співдружності як практичний приклад сучасного розвитку багатосторонньої дипломатії.
40. Співвідношення між поняттями «менталітет», «ментальність», «національний характер», «етнонаціональний стереотип».

8. Методи навчання

При вивченні курсу «Етнокультурні особливості дипломатичного і ділового спілкування» застосовуються 3 групи методів навчання:

методи організації і здійснення навчально-пізнавальної діяльності;
методи стимулювання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності;
методи контролю і самоконтролю за ефективністю навчально-пізнавальної діяльності.

Перша група охоплює вербальні методи передачі і сприймання навчальної інформації (розповідь, лекція); наочні (ілюстрація, презентація); практичні (вправи, групові та індивідуальні завдання). В межах самостійної роботи – робота з книгами, робота з методичними матеріалами, робота з інтернет-джерелами, творчі завдання.

При вивченні курсу активно використовуються інтерактивні методи (при веденні лекцій та семінарських занять) та проблемно-пошукові методи навчання (як при веденні аудиторних занять, так і при організації самостійної роботи студентів).

Що стосується методів стимулювання і мотивації навчання, то досвід підтверджує ефективність навчальних дискусій.

9. Форми контролю

Методи поточного контролю: поточне тестування, індивідуальне опитування, фронтальне опитування, перевірка домашніх завдань, перевірка індивідуальних завдань.

Методи модульного контролю: письмова контрольна робота, підсумкове тестування.

10. Розподіл балів, які отримують студенти

Поточний контроль	Рейтинг з	Рейтинг з	Рейтинг	Підсумкова	Загальна
-------------------	-----------	-----------	---------	------------	----------

Змістовий модуль 1	Змістовий модуль 2	Змістовий модуль 3	Змістовий модуль 4	навчальної роботи R _{нр}	додаткової роботи R _{др}	штрафний R _{штр}	атестація (екзамен чи залік)	кількість балів
0-100	0-100	0-100	0-100	0-70	0-20	0-5	0-30	0-100
35	35			70			30	100

Примітки. 1. Відповідно до «Положення про кредитно-модульну систему навчання в НУБіП України», затвердженого ректором університету 03.04.2009 р., рейтинг студента з навчальної роботи **R_{нр}** стосовно вивчення певної дисципліни визначається за формулою

$$R_{нр} = \frac{0,7 \cdot (R^{(1)}_{зм} \cdot K^{(1)}_{зм} + \dots + R^{(n)}_{зм} \cdot K^{(n)}_{зм})}{K_{дис}} + R_{др} - R_{штр},$$

де **R⁽¹⁾_{зм}, ... R⁽ⁿ⁾_{зм}** – рейтингові оцінки змістових модулів за 100-бальною шкалою;

n – кількість змістових модулів;

K⁽¹⁾_{зм}, ... K⁽ⁿ⁾_{зм} – кількість кредитів ECTS, передбачених робочим навчальним планом для відповідного змістового модуля;

K_{дис} = K⁽¹⁾_{зм} + ... + K⁽ⁿ⁾_{зм} – кількість кредитів ECTS, передбачених робочим навчальним планом для дисципліни у поточному семестрі;

R_{др} – рейтинг з додаткової роботи;

R_{штр} – рейтинг штрафний.

Наведену формулу можна спростити, якщо прийняти **K⁽¹⁾_{зм} = ... = K⁽ⁿ⁾_{зм}**. Тоді вона буде мати вигляд

$$R_{нр} = \frac{0,7 \cdot (R^{(1)}_{зм} + \dots + R^{(n)}_{зм})}{n} + R_{др} - R_{штр}.$$

Рейтинг з додаткової роботи R_{др} додається до **R_{нр}** і не може перевищувати 20 балів. Він визначається лектором і надається студентам рішенням кафедри за виконання робіт, які не передбачені навчальним планом, але сприяють підвищенню рівня знань студентів з дисципліни.

Рейтинг штрафний R_{штр} не перевищує 5 балів і віднімається від **R_{нр}**. Він визначається лектором і вводиться рішенням кафедри для студентів, які матеріал змістового модуля засвоїли невчасно, не дотримувалися графіка роботи, пропускали заняття тощо.

2. Згідно із зазначеним Положенням **підготовка і захист курсового проекту (роботи)** оцінюється за 100 бальною шкалою і далі переводиться в оцінки за національною шкалою та шкалою ECTS.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	

60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

11. Методичне забезпечення

1. Мельничук Т.Ф., Пузиренко Я.В., Мисюра Т.М. Методичний посібник для студентів педагогічного факультету «Дипломатичний протокол та етикет». – К.: «Видавничий центр НУБіПУ», 2011. – 46 с.
2. Чмут Т., Чайка Г. Етика ділового спілкування: Навчальний посібник, 2-е вид., перероб. і доп. – К.: Вікар, 2002.

12. Рекомендована література **Базова**

1. Афанасьєв І. А. Діловий етикет. – К., 2000.
3. Ботвина Н.В. Міжнародні культурні традиції: мова та етика ділової комунікації: Навчальний посібник, 2-е вид., перероб. і доп. – К.: АртЕК, 2002. – 208 с.
2. Данилюк І.В. Етнічна психологія як галузь наукового знання: історико-теоретичний вимір. – К., 2010.
3. Резніченко В.І. Довідник-практикум офіційного, дипломатичного, ділового протоколу та етикету. – К., 2003.
4. Шинкаренко Т.І. Дипломатичний протокол та етикет. – К., 2009.
5. Шинкаренко Т.І. Етнокультурний фактор в сучасній дипломатії. // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. пр. Вип. 112 (Частина І). – К., 2013.

Допоміжна

1. Галушко В.П. Діловий протокол та ведення переговорів. – Вінниця., 2002.
2. Етнокультура та дипломатія. Матеріали науково-практичної конференції 12 травня 2004 р. – К., 2004.
3. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування. Львів, 2001.
4. Сагайдак О.П. Дипломатичний протокол та етикет. – К., 2005.